

КРИМІНАЛІСТИЧНА ГАБІТОСКОПІЯ: ТЕХНІКА, ЩО ДОПОМАГАЄ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

CRIMINALISTICS GABITOSKOPIYA: TECHNIQUE WHICH HELPS IN INVESTIGATION OF SOLDIERY CRIMES OF RUSSIAN FEDERATION

Корабель М.Г., к.ю.н.,

доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Шейко К.В., студентка IV курсу факультету історії та права

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті розглянуто криміналістичну техніку габітоскопію та її роль як вчення про ознаки зовнішності людини в криміналістичному забезпеченні оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на ідентифікацію осіб, що скоюють воєнні злочини на території України з початку широкомасштабної війни. Проаналізовано основні теоретичні основи габітоскопії, проаналізовано деякі проблеми практичного характеру, що існують на даний момент. Комплексна проблемність криміналістичної габітоскопії – індивідуальність особи, яка відіграє головну роль під час криміналістичного дослідження зовнішності особи. Окрім вже розглянутих особливостей осіб (колір волосся, очей, расу особи, її зріст, комплекцію, форму носа, підборіддя, голови, чола, розмір вух та ін.), особливо цінними (оскільки наявність саме їх дозволяє звести коло підозрюваних до мінімуму та значно полегшити пошук особи) вважаються ознаки, що індивідуалізують людину, є єдиними та неповторними в своєму роді. Такими особливими ознаками вважається татування, наявність нетипових родимих плям, пірсинг. Громадські організації, що працюють з відкритими Інтернет ресурсами, допомагають правоохоронним органам в розшуку відомостей про осіб, що вчиняли воєнні злочини на території України. За допомогою встановлення схожих ознак зовнішності осіб з місця події та соціальних мереж, прискорює процес ідентифікації злочинців воєнних злочинців.

Під час розслідувань воєнних злочинів, перед правоохоронними органами постає складність у вигляді неможливості застосування новітніх методів ідентифікації, таких як генотипної ідентифікації за побудовою моделі ДНК, метод сканування венної судинної карти особи, сканування райдужної оболонки ока, внаслідок чого слід приділити значну увагу вище розглянутим рисам зовнішності, що підкреслює важливість габітоскопії в процесі розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: криміналістична габітоскопія, зовнішність людини, криміналістична техніка, ідентифікація, воєнні злочини, військові злочини, покарання, кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність.

The article considers the concept of "gabitoscopia" and its role as a teaching about the purpose of human appearance in criminal provision of operative search activities aimed at the identification of persons who commit war crimes on the territory of Ukraine.

Establishing a person based on appearance features is a special case of forensic identification, where the object of identification is a person, and the signs of his appearance recorded in ideal and material reflections and traces are identified.

A person's appearance can be defined as a system of parts that can be distinguished during visual examination, and which form an individual aggregate characteristic of a particular person.

The identification of a person based on appearance plays a significant role in the forensic support of investigative activities in the process of investigative (search) actions. Taking into account the applied nature of habitoscopy as a field of forensic technology, the main directions, in addition to operative and investigative activities, are forensic medical examination and identification of a person based on his appearance.

During investigations of war crimes, law enforcement agencies face a difficulty in the form of the impossibility of using the latest methods of identification, such as genotypic identification based on the construction of a DNA model, the method of scanning the venous vascular map of the person, scanning the iris of the eye, as a result of which considerable attention should be paid to the considered features of the appearance, namely tattoos, piercings, scars, etc.

The main theoretical scales of gabitoscopia are analyzed, some problems of practical plan exist at the moment are identified. The close relationship between methods of criminal science and the latest it resources, which facilitate rapid and effective detection and investigation of crimes, is separate.

Key words: criminalistics, human appearance, criminal technique, identification, war crimes, punishment, criminal offenses, criminal liability.

Одним із елементів складу кримінального правопорушення є суб'єкт, який характеризується індивідуальними ознаками. Індивідуальність визначається унікальною зовнішністю, що відрізняється від інших та майже не має аналогів. Беручи за основу цей загальновідомий факт, практики у сфері криміналістики використовують його для встановлення особи злочинця, що є складовим елементом досудового розслідування й кроком до розкриття справи.

В сучасній науці криміналістиці, розділ криміналістичної техніки габітоскопія, як вчення про ознаки зовнішності злочинця, були об'єктом дослідження: Гулкевич З. Т. [1], Калюга К. В. [2], Когутин І. І. [3], Волобуев А. Ф. [4], Шепітько В. Ю. [5], та деяких інших науковців, що розглядали габітоскопію в рамках науки криміналістика. Але використання габітоскопії для розслідування воєнних злочинів не було досліджене жодним науковцем, що є доцільним в умовах війни російської федерації проти України.

Метою статті є популяризація габітоскопії як криміналістичної техніки та підтвердження її ефективності як

методу ідентифікації осіб, що вчинили кримінальні правопорушення та території України. Точне встановлення особи злочинця набуло неабиякої актуальності після вторгнення військ російської федерації на територію України. Чи не основним завданням постало не лише захист територіальної цілісності та суверенітету країни, а й викриття та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що скоюють воєнні злочини.

Інформація про зовнішні дані осіб часто є єдиною відправною точкою для проведення роботи відносно попередження та розкриття злочинів. Від вмілого використання цієї інформації залежить можливість в найкоротший термін з'ясувати, хто вчинив злочин або причетний до нього. На допомогу співробітникам правоохоронних органів, які здійснюють діяльність з попередження і розкриття злочинів, приходить криміналістична габітоскопія [2, с. 17].

Криміналістична габітоскопія – це криміналістичне вчення (і одночасно – метод), утворені системою наукових положень про криміналістично значущі закономірності

та взаємозв'язки ідентифікації, діагностування й класифікації ознак, властивостей зовнішності людини як об'єкта цього вчення (методу) і розроблені на їх основі рекомендації застосування прийомів, способів та засобів збирання, розподілу, впорядкування доказової або орієнтуючої (пошукової) інформації (її носіїв) про зовнішність особи, оцінку отриманого результату, а також його використання у виявленні, розслідуванні, попередженні злочину та його судовому розгляді [1, с. 140].

Під системою наукових положень мається на увазі теорії криміналістичної ідентифікації, антропології, антропометрії, археології, біохімії, етнографії, анатомії, фізіології, судової медицини, пластичної і патологічної анатомії, криміналістичної фотографії. Кожна із зазначених теорій та наук дає можливість криміналістичного ототожнення людини за рисами зовнішності.

Встановлення особи за рисами зовнішності являє собою окремих випадок криміналістичної ідентифікації, де об'єктом ототожнення є людина, а ототожнюють ознаки її зовнішності, зафіксовані в ідеальних і матеріальних відображеннях і слідах [3, с. 287].

Зовнішність людини можна визначити як систему частин, які можна виділити при візуальному вивченні, і які утворюють індивідуальну сукупність, характерну для конкретної людини.

Ідентифікація особи за ознаками зовнішності відіграє чималу роль в криміналістичному забезпеченні оперативно – розшукової діяльності в процесі здійснення слідчих (розшукових) дій. Ураховуючи прикладний характер габітоскопії як галузі криміналістичної техніки, основними напрямками, крім оперативно – розшукової діяльності, виступає судово-медична експертиза і ідентифікація людини за ознакам її зовнішнього вигляду.

Як зазначалося раніше, ознаки зовнішності та зовнішнього вигляду особи є індивідуальними, неповторними. Однак розподіливши та класифікувавши ознаки зовнішності людини, сприйняття, фіксування, відтворення, й ідентифікація людини спрощується, що сприяє встановленню істинного злочинця.

Відтак, риси зовнішності людини поділяють на дві групи:

1) анатомічні (статичні), які розкривають особливості анатомічної будови людини. До таких рис відносять: стать, вік, зріст, статуру, антропологічні риси зовнішності, будову тіла особи, голови, обличчя та його елементів;

2) функціональні (динамічні) риси, підґрунтям яких є умовно-рефлекторні процеси, які супроводжуються виникненням динамічного стереотипу руху людини. Це постава, хода, міміка, артикуляція, спеціальні навички та інше.

Використання анатомічних та функціональних рис, що характеризують зовнішність людини під час її ідентифікації, обумовлюється абсолютною стійкістю рис. Вікові або хворобливі зміни не мають суттєвого практичного значення. Свідомі та умисні зміни анатомічних ознак за допомогою пластичних операцій не проходять безслідно і легко виявляються при огляді. Функціональні риси зовнішності є менш надійні, адже вони можуть бути легко змінені (наприклад, особа може змінити свою ходу, приклавши певних зусиль, або змінити свої рухи). Але зовсім змінити функціональні ознаки, властиві цій людині, неможливо, вони так само стійкі, як і неповторні [5, с. 265].

Окрему групу анатомічних і функціональних рис утворюють особливі і помітні ознаки. Особливі ознаки – це ознаки, які є мало поширеними, це спричинено наприклад, захворювання, які спричинили відхилення у нормальній будові тіла (горбатість). Помітними ознаками є риси, що характеризуються відносною рідкістю, але їх можна побачити на відкритих ділянках тіла (шрами від ДТП, операцій, татуювання).

Маючи чітке уявлення про анатомічні та функціональні ознаки зовнішності людини, що необхідні для оперативно-розшукової діяльності, слід перетворити вербальну інформацію у візуальну задля фіксування опису зовнішності підозрюваного. Для цього використовується метод «словесного портрету» – систему опису ознак зовнішності, яку створив А. Бертільйон (згодом суттєво вдосконалена А. Рейсе). Незважаючи на суттєве розповсюдження «старого перевіреного методу словесного портрету», однією з найбільших проблем сучасної габітології в контексті стрімкого науково-технічного прогресу є пошук нових методик ідентифікації особи за ознаками зовнішності, що, зокрема, пов'язана також і з частковою дискредитацією таких методів як дактилоскопія і словесний портрет. Наразі методичний арсенал габітології вже розширено методами запахової ідентифікації, генотипної ідентифікації за побудовою моделі ДНК, метод сканування венної судинної карти особи, сканування райдужної оболонки ока, методи із застосування автоматизованих технологій та ін.

Однак, реалії сьогодення змушують обернутися назад й застосовувати «старі» методи. В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України роль габітоскопії важко переоцінити. Окупаційні процеси держави-терориста супроводжуються здійсненням тисяч воєнних злочинів. Скоюючи звірства та порушуючи закони та звичаї війни, російські військові мають надію уникнути судового переслідування й відповідальності.

Стикнувшись із проблемою ідентифікації осіб, що скоюють воєнні злочини, правоохоронним органам залишається користуватися лише системою розпізнавання облич, адже ані дактилоскопія, ані новітні методи запахової чи генотипної ідентифікації не є дієвими у даному випадку.

Для притягнення до відповідальності необхідно зафіксувати факт вчинення конкретного воєнного злочину, зняття вчинення, а також особу, яка вчинила цей злочин. Способи фіксації є різноманітними, зокрема фото та відео фіксація, свідчення свідків.

Складність виявлення тотожності суб'єкта проявляється у залежності від зразків для порівняльного дослідження осіб, які підлягають ідентифікації, якщо такі зразки є. Недоліком зразків фото для порівняльного дослідження є неможливість здійснити повноцінний огляд рис зовнішності, а отже й не має змоги напевне переконатися у тотожності розшукуваного суб'єкта та наданого. Кадри відео запису, що можуть бути отримані за допомогою камер зовнішнього спостереження чи будь-яких інших пристроїв, також не є достатньо гарним зразком для порівняння, однак є кращим за фото, адже фіксування ознак зовнішності відбувається з різних ракурсів, що дає змогу зібрати більше інформації щодо суб'єкта. Крім того, відеофіксація дозволяє проаналізувати ознаки функціональних елементів зовнішності таких як жести, хода, постава та інше. У криміналістичній науці доволі повно розроблена система цих ознак. Ба більше, крім основного призначення, тобто бути присутнім як елемент словесного портрету, такі функціональні елементи людини цілком можуть згодитися і для її опису в протоколі допиту як підготовчій дії для пред'явлення для впізнання, і як доповнення під час самого ототожнення за ознаками будови елементів зовнішності особи в ході пред'явлення її для впізнання.

Неможливо оминати комплексну проблемність криміналістичної габітоскопії – індивідуальність особи, яка відіграє головну роль під час криміналістичного дослідження зовнішності особи. Окрім вже розглянутих особливостей осіб (колір волосся, очей, расу особи, її зріст, комплекцію, форму носа, підборіддя, голови, чола, розмір вух та ін.), особливо цінними (оскільки наявність саме їх дозволяє звести коло підозрюваних до мінімуму та значно полегшити пошук особи) вважаються ознаки,

що індивідуалізують людину, є єдиними та неповторними в своєму роді. Такими особливими ознаками вважається татування, наявність нетипових родимих плям, пірсинг.

Переслідуючи мету засудження російських військових за воєнні злочини, ідентифікація яких є достатньо складною, слід підкреслити проблему виявлення індивідуалізуючих ознак через те, що військові перебувають в амуніції (військова форма, каска, різноманітні балаклави), котрі унеможливають розпізнавання особи.

Однак, безкарність, яка застилає їм очі в момент здійснення воєнних злочинів переважає над пильністю, раціональним мисленням й тим самим вони здійснюють свою рокову помилку, адже Україна, будучи прогресивною державою має досить значний обсяг технічних приладів як державного призначення, так і приватного. Потрапляючи в поле зору технічних приладів, вони здійснюються фіксацію як зовнішніх рис окупантів, так і індивідуальних, що значно звужують коло пошуку.

В даному випадку слід застосувати метод експертної ідентифікації – безпосереднє порівняння експертом із застосуванням спеціальних знань ознак зовнішності людини, збережених на фотознімках, у кіно – та відеоматеріалах, зі зразками ознак зовнішності, відображеними на різних матеріальних носіях інформації.

Як зазначалося раніше, особливими індивідуалізуючими ознаками є нетипові родимі плями чи пірсинг, але найпоширенішими є татування. Серед різноманіття видів татувань для отримання криміналістично значущої інформації про особу злочинця становить інтерес насамперед так зване кримінальне татування, а не інші його види – побутове, пам'ятне, декоративне, бо відомо, що наявність у особи кримінального татування насамперед пов'язане з її кримінальним минулим і криміногенною орієнтацією, які, як правило, пов'язані з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі.

Серед науковців чи не з перших звернув увагу на поширення татувань серед злочинців лікар-психіатр Ч. Ломброзо, котрий вважав татування проявом атавізму й ознакою морально меншовагітних, «неповноцінних» людей. Вважав, що татування у злочинців взаємопов'язане з розумовими здібностями власників таких татувань, «природжених» злочинців. Ч. Ломброзо навів типову фразу засуджених про татування: «Татування для нас як фрак з орденами; що більше татуований, то більший авторитет маєш серед приятелів, тоді як нетатуований, навпаки, не має впливу».

Перш за все, наявність у особи татування кримінального характеру дозволяє припустити, що така особа раніше вчиняла кримінальні правопорушення й була засуджена за таке. Від малюнку залежить змістовне значення й можна отримати певну інформацію про його власника, зокрема дату народження, рік ув'язнення, можливо причину позбавлення волі, строк або ж статус у кримінальному середовищі чи приналежність до певних груп та багато чого іншого.

Безумовно, татування, що має кримінальне значення може надати більше інформації ніж побутове чи декоративне, однак не слід знецінювати пам'ятні чи декоративні тату. Адже вони також є індивідуальними та відмінними ознаками.

Крім загальновідомих способів зміни зовнішності, є і маловідомі, такі як шрамування – спеціальне нанесення розрізів шкіри заданої форми і розміру, в результаті загоювання яких утворюються рубці у вигляді малюнка або візерунка. Такого роду прикмети є досить рідкісними через відсутність як ментальних потреб у нанесенні таких прикмет, так і у відсутності майстрів. Адже процес шрамування доволі небезпечний, тому майстри такого «мистецтва» повинні мати й знання у сфері хірургії. Порівнюючи зі звичинними шрамами, які люди отримують у побутовому житті, то спеціально нанесені

шрами більше виділяються через нанесення таких певним чином (у вигляді візерунків та ін.).

Ще одним видом особливих прикмет є пірсинг – проколювання частин тіла голкою для того щоб встановити у місце проколу прикрасу. Проколюють вуха, губи, брови, язик та інші частини тіла. Найбільш поширеним видом пірсингу є проколювання на вухах. Через значну поширеність серед мас криміналісти не відносять цей вид пірсингу до особливих прикмет, але у випадку наявності великої кількості проколів чи нестандартних проколів (у нестандартних місцях), то це скоріш за все матиме значення у процесі виокремлення серед загальної маси осіб тієї, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

Відтак доречно зазначити, що під час розслідувань воєнних злочинів, перед правоохоронними органами постає складність у вигляді неможливості застосування новітніх методів ідентифікації, таких як генотипної ідентифікації за побудовою моделі ДНК, метод сканування венної судинної карти особи, сканування райдужної оболонки ока, внаслідок чого слід приділити значну увагу вище розглянутим рисам зовнішності.

Однак, технічне забезпечення та ІТ-технології все ж впливають на розслідування та швидкість ідентифікації окупантів. За допомогою технологій OSINT: робота із соціальними мережами та іншими відкритими інформаційними майданчиками, встановлення місць перебування військових, збирання доказів воєнних злочинів та інше, вдається ідентифікувати та систематизувати отримані дані для подальшого кримінального переслідування.

Габітоскопія, як галузь криміналістичної техніки, враховуючи потреби сьогодення, а саме швидка ідентифікація осіб причетних до скоєння воєнних злочинів, є основою для розробки діджитал – інструментів.

Одним із таких інструментів стала база «RussianWarCriminals», яка розроблена громадською організацією «Антикорупційний штаб» та командою незалежних журналістів «Слідство.Інфо», які у мирний час ставили собі за мету виявлення корупційних схем, розкрадань бюджету і ресурсів громад та інших корупційних порушень можновладців з метою притягнення їх до відповідальності. З моменту повномасштабного вторгнення вони займалися розробкою ресурсів, які б спростили процедуру ідентифікації та налагодили систему цифровізації доказів, які в подальшому полегшать процес розслідування та кримінального переслідування російських військових.

Інтерфейс бази «RussianWarCriminals» містить у собі як реєстр вже верифікованих окупантів, так і можливість надання організаторам цього діджитал- інструменту фото та відео переслідуваних злочинців, докази скоєних ними правопорушень.

У зв'язку із тим, що розробниками бази «RussianWarCriminals» є громадська організація, котра значно гнучкіша до збору доказів, мають налагоджені джерела інформації, використовують офіційні та неофіційні ресурси та зворотній зв'язок, де кожен охочий може надати інформацію.

Слід зауважити, що незважаючи на доступність та легкість фіксації та ідентифікації злочинців присутні й недоліки серед яких те, що дані, котрі містяться у базі носять більше публіцистичний характер й потребують додаткової перевірки правоохоронними органами. Однак, не слід знецінювати допомогу громадських організацій, котрі готують підґрунтя (збирають докази й ідентифікують осіб) для швидкого розслідування й притягнення до кримінальної відповідальності.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, слід зауважити, що габітоскопія як криміналістичне вчення про зовнішній вигляд людини на даний момент є досить затребуваним напрямом криміналістики. В умовах воєнного стану така наука потребує подальшого вдосконалення

й опрацювання цілої низки утворюючих його і обумовлених потребами сьогодення практичних проблем: адаптувати відповідно до географічно – континентального розташування «словесний портрет», тобто розширити коло вивчення ідентифікуючих ознак, адже у межах повномасштабного вторгнення російської федерації приймають участь особи, які є уродженцями Осетії, Бурятії, Дагестану та інші; забезпечити достовірність «фоторобота» (інформа-

ція, зібрана громадськими організаціями є гарним підґрунтям, однак інформація за допомогою якою ідентифікується особа може бути не офіційною); детально проаналізувати новітні прикмети зовнішності особи, передусім ті, що зроблені штучним шляхом. Адже сучасні прикраси тіла (татуювання, татуаж, пірсинг, шрамування та інші) значно допомагають ідентифікувати особу, оскільки вони роблять людину неповторною та особливою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гулкевич З. Т. Пропоняття і проблемні аспекти габітоскопії – криміналістичного вчення про дослідження зовнішності людини. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. № 1. С. 140-153.
2. Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 19 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Гельветика, 2017. С. 146-151.
3. Когутич І.І. Криміналістика : курс лекцій. Київ : Атіка, 2008. 888 с.
4. Волобуєв А.Ф. Криміналістика: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2011. 504 с.
5. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Криміналістика: Підручник / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2008. 464 с.